

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۳، بهار ۱۴۰۱، صفحات ۷۰ تا ۸۷
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۱۷

تحلیل حقوقی - سیاسی ارای دیوان بین المللی دادگستری راجع به منع گسترش سلاح های هسته ای

| مهدی جعفری* | کارشناس ارشد علوم سیاسی و روابط بین الملل.

چکیده

در پاسخ به این سوال که آیا منع دسترسی به سلاحهای هسته ای شامل تولید و تکثیر استفاده از سلاح هسته ای میشود و در پرتو حقوق بین الملل مجاز است یا ممنوع؟ دیوان بین المللی دادگستری در ارا خود از جمله رای مشورتی ۱۹۹۸ اعلام می کند که «در حقوق بین الملل عرفی و قراردادی فی نفسه هیچگونه ممنوعیت جامع و جهانی برای تهدید یا استفاده از سلاح های هسته ای وجود ندارد» و «در وضعیت فعلی حقوق بین الملل و عوامل موجود در آن، دیوان نمی تواند به طور قطعی نتیجه بگیرد که در مقام دفاع مشروع در شرایطی که کشوری شدیداً در معرض نابودی باشد تهدید یا استفاده از سلاح هسته ای مشروع است یا نامشروع». با این حال دیوان اعلام می کند که «تهدید یا استفاده از سلاح هسته ای باید منطبق با مقررات حقوق بین الملل لازم الاجرا در مخاصمه مسلحانه، به ویژه اصول و قواعد حقوق بین الملل بشر دوستانه و همین طور مطابق با تعهدات پیش بینی شده در معاهدات و سایر تعهداتی که صریحاً مربوط به سلاح های هسته ای است باشد». اما این موضع دیوان انچنان سختگیرانه نیست و به همین سبب کشورهای مختلفی از جمله جزایر مارشال شکایاتی را در همین راستا و علیه چند کشور که به دنبال رقابت در رسیدن به سلاح های هسته ای هستند، در دیوان مطرح نموده است که در این کار تحقیقی ضمن بررسی موضع رسمی دیوان نسبت به توسل به سلاح های هسته ای، فرایند طرح دعوی جزایر مارشال نیز علیه کشورهای دارای سلاح هسته ای مورد بررسی و تدقیق قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی: اراء دیوان بین المللی دادگستری، منع دسترسی به سلاح های هسته ای، شکایت جزایر مارشال.

---

* نویسنده مسئول

مقدمه

آزمایش اولین بمب اتمی (هسته‌ای) با نام «ترینیتی»^۲ توسط ایالات متحده آمریکا در تاریخ ۱۶ ژانویه ۱۹۴۵ و استفاده از این سلاح وحشتناک برای اولین بار توسط همان کشور در واپسین روزهای جنگ جهانی دوم که منجر به کشته شدن افراد بسیاری در شهرهای هیروشیما و ناگازاکی ژاپن شد، شدیداً زندگی بشر را تحت تاثیر قرار داد و فضای ترس و وحشت بر جامعه بشری حکمفرما شد. نقش استراتژیک سلاح هسته‌ای در تفوق و برتری در روابط بین‌الملل از یک سو و ظهور نقش بازدارندگی این سلاح از سوی دیگر، سنگ بنای دوران جنگ سرد را که بر پایه رقابت شدید تسلیحاتی استوار بود، بنیان نهاد.

اگر چه در پی این حادثه عظیم تاریخی، دولتمردان وقت ایالات متحده آمریکا دلیل تراشی نموده و دست به توجیه عمل غیر انسانی خود زدند^۳؛ اما از همان زمان آگاه بودند که سلاح هسته‌ای تهدیدی جدی برای بشریت است و این توجیهاات آلام بشری را تسکین نمی‌دهد. از این رو، آقای آیزنهاور^۴ رئیس جمهور بعدی آمریکا برای کاهش بدبینی جامعه جهانی نسبت به این کشور، در تاریخ ۸ دسامبر ۱۹۵۳ طی نطقی در مجمع عمومی سازمان ملل شعار «اتم برای صلح»^۵ را مطرح ساخت. با این وجود، حال و هوای دوران صلح مسلح و جنگ سرد، نه تنها مانع جدی برای خلع سلاح اتمی نشد، بلکه رقابت شدید بین دو بلوک غرب و شرق، روز به روز بر تعداد سلاحهای اتمی افزود. تا جایی که برخی کشورها مثل اسرائیل و هند و پاکستان که تا آن زمان فاقد سلاح اتمی بودند، در پرتو تئوری بازدارندگی به این سلاح پر مخاطره دست یافتند.

2. trinity

۳. "ترومن" رئیس جمهور وقت آمریکا کسی در واپسین روزهای جنگ دوم جهانی، بی هیچ توجیه نظامی، دستور پرتاب بمب اتمی بر شهرهای هیروشیما (۶ اوت ۱۹۴۵) و ناگازاکی (۹ اوت ۱۹۴۵) را صادر کرد و در سخنان مکرر خود از این اقدام دفاع نمود. او در ۹ اوت، پس از انفجار ناگازاکی، گفت: «ما این بمب را به کار بردیم تا جان هزاران هزار جوان آمریکایی را نجات دهیم.» به نقل از سایت: <http://www.shahbazi.org/pages/Kinzer.htm>
همچنین ر. ک: <http://www.isna.ir/main/NewsView.aspx?ID=News-564604>

4. Eisenhower

۵. Atoms for peace - با وجود اینکه ایده «اتم برای صلح» توسط دولتمردان آمریکا مطرح می شود و آژانس بین‌المللی انرژی اتمی (IAEA) بر پایه این ایده شکل می‌گیرد، ولی یکی از بزرگترین کشورهایی که تاکنون در جهت تولید و گسترش سلاح هسته‌ای گام برداشته، آمریکا است. تا جایی که این کشور امروز از نسل جدید سلاح هسته ای سخن به میان می‌آورد. به این جهت پیشنهاد «اتم برای صلح»، بیشتر به یک شعار و ژست سیاسی برای دولتمردان آمریکا شبیه است.

بخش اول - رویکرد حقوق بین الملل و دیوان بین المللی دادگستری نسبت به**منع دسترسی به تسلیحات هسته ای**

سلاح هسته‌ای، از نظر حقوق بین‌الملل در زمره سلاح‌های کشتار جمعی^۶ است. این سلاح بسیار خطرناک‌تر و وحشتناک‌تر از سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی است که از دیگر سلاح‌های کشتار جمعی به شمار می‌آیند. علیرغم آثار زیانبار و رنج غیر قابل تحمل ناشی از سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی، ترس و وحشت عمومی نسبت به سلاح هسته‌ای غیر قابل مقایسه با دیگر سلاح‌ها می‌باشد. بحث حقوق بین‌الملل سلاح هسته‌ای را باید در سه عرصه‌ی منع تولید و تکثیر، منع استفاده از این سلاح تا زمان حذف کامل آن و انهدام سلاح‌های موجود مورد توجه قرار داد. در عرصه تولید و تکثیر سلاح هسته‌ای، حداقل از زمان تاسیس آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و متعاقب آن از سال ۱۹۶۸ با تصویب معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (موسوم به NPT)^۷ رویکرد جامعه بین‌المللی این بوده است که کشورها را هر چند به صورت تبعیض‌آمیز، از جهت گیری در مسیر تولید سلاح هسته‌ای منع کند.

گفتار اول - مقررات خاص ناظر بر سلاح هسته‌ای**الف - معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای**

در راستای تحقق نظام خلع سلاح و تنظیم تسلیحات^۸، در حالی که در حوزه سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی، نظام خلع سلاح در معاهدات چند جانبه دنبال شده است ولی دستاورد تلاش‌های بین‌المللی در زمینه سلاح‌های هسته‌ای که از مصادیق دیگر سلاح‌های کشتار جمعی است، جز در موارد اندکی که در معاهدات مربوط به عاری نگه داشتن برخی مناطق از سلاح هسته‌ای و منع آزمایش‌های هسته‌ای ذکر شده، چیزی بیش از ایجاد رژیم عدم گسترش افقی نیست. بر اساس معاهده، منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای ۱۹۶۸، توسعه افقی (افزایش تعداد دارندگان سلاح‌های) با نظارت آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تحت کنترل درآمده است. ولی جلوگیری از توسعه عمودی این سلاح (اعم از توسعه کمی یا کیفی توسط کشورهای دارنده این سلاح)، معاهده مذکور نتیجه‌ای در بر نداشته و در قالب تعهد اخلاقی و آرمانی باقی مانده است.

در مقدمه پیمان ان.پی.تی.، دولتهای طرف معاهده ضمن توجه دادن به خطرات ناشی از مسابقه تسلیحاتی، قصد خود دایر به قطع هر چه زودتر مسابقه تسلیحات هسته‌ای و اخذ تدابیر موثر در جهت فراهم آوردن موجبات کاهش تشنجات بین‌المللی و تقویت اعتماد بین دول به منظور تسهیل در قطع تولید سلاح‌های هسته‌ای و خلع سلاح هسته‌ای و اِمحای کلیه موجودی‌های فعلی این سلاح‌ها و حذف آن از زرادخانه‌های ملی از طریق انعقاد پیمانی در باب خلع سلاح عمومی و کامل تحت نظارت شدید و موثر بین‌المللی ابراز کرده‌اند. در ماده ۶ این پیمان، هر یک از

^۶ Weapons of Mass Destruction

^۷ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons

^۸ . رک . بند ۱ ماده ۱۱ منشور ملل متحد: (disarmament and the regulation of armaments)

طرف های پیمان متعهد شده است با حسن نیت کامل مذاکرات درباره اقدامات موثر به منظور متوقف ساختن هر چه زودتر مسابقه تسلیحات هسته ای و همچنین مذاکرات درباره خلع سلاح هسته ای و انعقاد پیمان خلع سلاح عمومی و کامل تحت کنترل شدید و موثر بین المللی را تعقیب کند. علیرغم ظاهر الزام آور این ماده، بسیار واضح است که تعهد بر انجام مذاکره با رعایت حسن نیت در جهت انعقاد پیمان خلع سلاح در آینده در بر گیرنده چیزی بیشتر از تعهدی اخلاقی و آرمانی نیست؛ برای جلوگیری از اشاعه سلاح هسته ای در کشورهای فاقد این سلاح (غیر برخوردار)، معاهده ان.پی.تی. صرف نظر از وصف تبعیض آمیز^۹ آن، متضمن مقررات نسبتاً خوبی است. به موجب این معاهده، دولتهای مجهز به سلاحهای هسته ای (برخوردار)^{۱۰} متعهد شده اند از واگذاری مستقیم یا غیر مستقیم سلاحهای هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای به دیگر کشورها و همچنین از کمک و تشویق یا ترغیب دول فاقد سلاحهای هسته ای در ساختن سلاحهای هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای یا در تحصیل این قبیل سلاحها یا ادوات انفجاری خودداری کنند. در مقابل، دولتهای فاقد سلاح هسته ای نیز متعهد شده اند از قبول مستقیم یا غیر مستقیم انتقال سلاحهای هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای یا کنترل بر این سلاحها یا ادوات انفجاری هسته ای از دولتهای دیگر (یا از هر انتقال دهنده ای) خودداری نمایند و به هیچ نحوی از انجا سلاحهای هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای ن سازند و تحصیل ننمایند و برای ساختن سلاحهای هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای در جستجو و یا قبول کمک بر نیاید. به منظور کنترل فعالیتهای هسته ای کشورها و عدم انحراف از مقاصد صلح جویانه در جهت منظورهی نظامی، هر یک از دول فاقد سلاحهای هسته ای متعهد شده است، در موافقتنامه ای که طبق اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی و بر اساس سیستم اقدامات تامينيه^{۱۱} با آژانس منعقد می نماید، تضمینات مقرر و نظارت آژانس را به منظور بررسی و تایید انجام تعهدات دولت مربوطه نسبت به مواد این پیمان و جلوگیری از انحراف انرژی هسته ای از مصارف صلح جویانه به تولید سلاح های هسته ای یا سایر ادوات انفجاری هسته ای بپذیرد.

ب- معاهدات منع آزمایش های هسته ای

انعقاد معاهدات منع آزمایش های هسته ای گامهایی است که در عرصه منع تولید و تکثیر برداشته شده است. اولین مورد، معاهده منع جزئی آزمایش های هسته ای معروف به PTBT^{۱۲} است که در ۵ اوت ۱۹۶۳ در شهر مسکو توسط سه کشور انگلستان، ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر

^۹ . ساعد نادر ، حقوق بین الملل و نظام عدم گسترش سلاح های هسته ای، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، چاپ اول ۱۳۸۴، ص. ۱۰۹

^{۱۰} . از نظر معاهده ان.پی.تی. اصطلاح "دولت مجهز به سلاحهای هسته ای" به دولتی اطلاق می شود که تا قبل از اول ژانویه ۱۹۶۷ یک سلاح هسته ای یا وسیله انفجاری هسته ای ساخته و منفجر کرده باشد.

^{۱۱} . safeguards system

^{۱۲} . Partial Test Ban Treaty (PTBT). Formal Title: "Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and under Water"

شوروی (سابق) به امضاء رسید. به موجب این معاهده‌ی مختصر و پنج ماده‌ای، کشورهای عضو متعهد شدند در راستای اهداف ملل متحد و دستیابی به توافق برای پایان دادن به رقابت تسلیحاتی، از هر گونه آزمایش انفجاری سلاح هسته‌ای در جو و ماورای جو و زیر آب (در دریا) خودداری کنند. این معاهده در ۱۰ اکتبر ۱۹۶۳ لازم‌الاجرا شد. این معاهده از آن جهت جزئی نام گرفت که آزمایش در زیر زمین را ممنوع نمی‌کرد.

معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای معروف به CTBT^{۱۳} دومین معاهده در این زمینه است که در ۲۴ سپتامبر ۱۹۹۶ پس صدور قطعنامه‌ای از سوی مجمع عمومی ملل متحد در شهر نیویورک برای امضای کشورها مفتوح شد. این معاهده در همان روز اول به امضای ۷۱ کشور و تا پایان همان سال به امضای ۱۳۸ کشور رسید. معاهده‌ی مذکور ۱۸۰ روز بعد از تصویب ۴۴ کشور دارای توان هسته‌ای یا دارای راکتور تحقیقاتی هسته‌ای که اسامی آنها در لیست پیوست شماره ۲ این پیمان ذکر شده است، لازم‌الاجرا می‌شود. تا ۱۶ سپتامبر ۲۰۰۶ تعداد ۱۷۶ کشور این معاهده را امضاء کرده‌اند و تعداد ۱۳۴ کشور از جمله ۳۴ کشور از ۴۴ کشوری که تصویب آنها برای لازم‌الاجرا شدن ضروری است، آن را تصویب کرده‌اند. اما به دلیل اینکه از میان ۴۴ کشوری که تصویب آنها برای لازم‌الاجرا شدن معاهده ضروری است، سه کشور شامل کره شمالی، هند و پاکستان هنوز آن را امضا نکرده‌اند و هفت کشور دیگر شامل ایران، ایالات متحده آمریکا، اسرائیل، مصر، اندونزی، چین و کلمبیا علی‌رغم امضاء هنوز معاهده را تصویب نکرده‌اند، این معاهده تا کنون لازم‌الاجرا نشده است.

برای تسریع در لازم‌الاجرا شدن معاهده CTBT که گام مهمی در منع تکثیر و تولید سلاح هسته‌ای و فراگیرتر از معاهده‌ی ان.پی.تی. خواهد بود، تلاش‌های زیادی در جریان است. ولی مخالفت بعضی کشورها از جمله ایالات متحده آمریکا بعد از روی کار آمدن دولت دلبلیو جرج بوش مانع تحقق این مهم شده است.^{۱۴} مجلس سنای آمریکا در سال ۱۹۹۹ عضویت این کشور در پیمان CTBT را رد کرد. علاوه بر معاهدات چند جانبه مذکور، معاهدات دو جانبه دیگری نیز میان دو ابرقدرت دوران جنگ سرد (آمریکا و شوروی) مبنی بر تحدید آزمایش‌های هسته‌ای در سالهای ۱۹۷۴ (موسوم به TTBT^{۱۵}) و ۱۹۷۶ (موسوم به PNET^{۱۶}) به امضاء رسیده است.

اقبال عمومی نسبت به اینگونه معاهدات، ولو اینکه در عمل به دلیل رقابتهای موجود هنوز به نتایج مثبت و چشمگیری نائل نشده است، حاکی از نگرش جامعه بین‌المللی نسبت به خطرات سلاح هسته‌ای و ضرورت منع تولید و گسترش آن می‌باشد. اگر ترس متقابل در روابط بین‌المللی حاکم

^{۱۳} . Comprehensive test ban treaty (CTBT)

^{۱۴} . برای آشنایی از موضع دولت بوش در قبال معاهده CTBT رجوع کنید به مقاله‌ای از جک مندلسون تحت عنوان: The Bush Presidency: Reconsidering the CTBT که از سایت <http://www.acronym.org.uk/dd/dd53/53ctbt.htm> قابل دریافت است.

^{۱۵} . Threshold Test Ban Treaty

^{۱۶} . Peaceful Nuclear Explosion Treaty

نمود، از خیلی مدتها پیش می‌بایست ممنوعیت تولید، داشتن و استفاده از سلاح هسته‌ای موضوع معاهدات بین‌المللی قرار می‌گرفت.

ج- معاهدات عاری شدن برخی مناطق از سلاح‌های هسته‌ای

اندیشه خالی نگهداشتن بعضی از مناطق از سلاح هسته‌ای، طریقه دیگری است که از سال ۱۹۵۹ وارد ادبیات حقوقی بین‌المللی شده است. معاهده جنوبگان (Antarctic Treaty) اولین معاهده‌ای است که به منظور عاری نگهداشتن قاره جنوبگان^{۱۷} (قطب جنوب) در سال ۱۹۵۹ در شهر واشنگتن برای امضا مفتوح شد. علاوه بر آن، معاهده منع استقرار سلاح‌های هسته‌ای در آمریکای لاتین و منطقه کارائیب ۱۹۶۷ (موسوم به تلاتوکو)، معاهده منطقه عاری از سلاح‌های هسته‌ای آسیا - اقیانوسیه ۱۹۸۵ (موسوم به راروتونگا)، معاهده عاری‌سازی آسیای جنوب‌شرقی از سلاح هسته‌ای ۱۹۹۵ (موسوم به بانکوک) و معاهده مناطق عاری‌سازی افریقا از سلاح‌های هسته‌ای ۱۹۹۶ (موسوم به پلیندا) از جمله معاهداتی هستند که در راستای تقویت صلح جهانی و جلوگیری از مسابقه تسلیحات هسته‌ای و نهایتاً گامی در جهت منع اشاعه سلاح هسته‌ای برداشته شده است.

"مفهوم منطقه عاری از سلاح هسته‌ای به لحاظ ماهوی گسترده‌تر از مفهوم عدم گسترش است. زیرا تعهدات دولت عضو معاهده منع گسترش به ممنوعیت تولید، تحصیل و یا کنترل سلاح هسته‌ای محدود می‌شود در حالی که می‌توانند به دولت دارای سلاح هسته‌ای اجازه دهند که چنین سلاحی را در خاک دولت‌های فاقد سلاح هسته‌ای و تحت نظارت همان دولت‌ها مستقر نمایند. در مقابل دولت عضو معاهده عاری از سلاح هسته‌ای تنها حق تولید و تحصیل این سلاح را ندارد به هیچ وجه نمی‌تواند استقرار این سلاح را در خاک خود بپذیرد."^{۱۸}

د- قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد

قطعنامه‌های مجمع عمومی ملل متحد، علیرغم ویژگی غیر الزامی آنها، از حیث اینکه بیان‌کننده خواست جامعه بین‌المللی و منعکس‌کننده افکار عمومی است، از جایگاه و اهمیت فراوانی برخوردار است. مجمع عمومی ملل متحد تا کنون در قطعنامه‌های متعدد به مسئله سلاح‌های هسته‌ای توجه کرده است. در این میان یکی از مهمترین قطعنامه‌ای که صراحتاً استفاده از سلاح هسته‌ای را ممنوع دانسته و مغایر حقوق بین‌الملل دانسته است، قطعنامه شماره ۱۶۵۳ تاریخ ۲۴ نوامبر ۱۹۶۱ راجع به اعلامیه منع استفاده از سلاح‌های هسته‌ای است. در این قطعنامه با اشاره به مسئولیت مجمع عمومی در ارتباط با حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و خلع سلاح و با تکیه بر قواعد عام راجع به ممنوعیت بکارگیری سلاح‌های کشتار جمعی و ضرورت رعایت اصل تمایز بین

^{۱۷} . به قاره‌ای که پیرامون قطب جنوب زمین را در بر گرفته قاره جنوبگان می‌گویند.

^{۱۸} . ساعد ، نادر ، پیشین، ص ۳۰۵

نظامیان و غیر نظامیان به هنگام مخاصمات مسلحانه و با توجه به ویژگی این سلاح و نیز با استناد به اصول مقرر در اعلامیه‌ی ۱۸۶۸ سن پترزبرگ^{۱۹} و اعلامیه ۱۸۷۴ کنفرانس بروکسل و مقررات کنوانسیونهای کنفرانس صلح ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه و پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، استفاده از سلاح هسته‌ای بر خلاف روح و متن و اهداف ملل متحد و ناقض منشور شناخته شده است. در بندهای (b) و (c) و (d) این قطعنامه صراحتاً آمده است که استفاده از سلاح هسته‌ای بر خلاف حقوق بین‌الملل بشر دوستانه بوده و بکارگیری این سلاح نه فقط جنگ بر علیه دشمن، بلکه جنگ بر علیه بشریت است. در نتیجه، هر دولتی که از این سلاح استفاده کند منشور ملل متحد را نقض کرده و مرتکب جرم علیه بشریت شده است.^{۲۰} در قطعنامه‌های b71/33 تاریخ ۱۴ دسامبر ۱۹۷۸ و g83/34 تاریخ ۱۱ دسامبر ۱۹۷۹ و d152/35 تاریخ ۱۲ دسامبر ۱۹۸۰ و i92/36 تاریخ ۹ دسامبر ۱۹۸۱، مجمع عمومی ملل متحد ضمن یادآوری قطعنامه شماره ۱۶۵۳، مجدداً تأکید می‌کند که استفاده از سلاح‌های هسته‌ای نه تنها ناقض منشور ملل متحد و موجب ارتکاب جرم علیه بشریت است، بلکه تا زمان خلع سلاح هسته‌ای، هر گونه تهدید به استفاده از آن نیز ممنوع است.

قطعنامه‌های بسیاری نیز بدون اشاره صریح به ممنوعیت کاربرد این سلاح، در مورد خلع سلاح یا عاری شدن برخی مناطق از سلاح هسته‌ای و منع آزمایش‌های سلاح هسته‌ای یا توقف این گونه فعالیتها صادر شده است.^{۲۱} جدیدترین قطعنامه که صراحتاً در آن به ممنوعیت استفاده از سلاح هسته‌ای اشاره شده است، قطعنامه شماره ۶۰/۸۸ A/RES تاریخ ۸ دسامبر ۲۰۰۵ است. قطعنامه ۶۰/۷۰ A/RES همان تاریخ نیز در مورد خلع سلاح هسته‌ای صادر شده است. در این قطعنامه‌ها با اشاره به نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری و ضمن تأکید بر مفاد قطعنامه‌های قبلی از کنفرانس خلع سلاح و کشورهای دارای سلاح هسته‌ای خواسته شده است برای دستیابی به توافقی بین‌المللی مبنی بر منع استفاده و انهدام سلاح‌های هسته‌ای در هر شرایطی، تلاش نماید. صدور قطعنامه ۶۰/۴۶ A/RES در مورد منع تولید نسل جدید سلاح هسته‌ای و قطعنامه ۶۰/۹۵ A/RES در مورد معاهده منع آزمایش هسته‌ای، قطعنامه‌های ۶۰/۴۸ A/RES و ۶۰/۴۹ A/RES و ۶۰/۵۰ A/RES و ۶۰/۵۲ A/RES در مورد ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای (اقیانوس هند، آفریقا، آمریکای لاتین و جزایر کارائیب و خاورمیانه) و چندین قطعنامه دیگر در موضوعات مختلف هسته‌ای از جمله تازه‌ترین تلاش‌های بین‌المللی برای ممنوع کردن تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای و منع تولید و تکثیر آن و حذف این سلاح‌های از زرادخانه‌های کشورهای هسته‌ای است.

^{۱۹} . اعلامیه ۱۸۶۸ سن پترزبرگ اولین اعلامیه‌ای است که با اتکا به اصل "تضعیف دشمن" استفاده از سلاح انفجاری در جنگ را ممنوع اعلام کرده است. برای مطالعه متن اعلامیه رجوع کنید:

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/130?OpenDocument>

^{۲۰} . قطعنامه شماره: 1653 (xvi) 24 November 1961

^{۲۱} . قطعنامه‌های شماره: 1652(vvi) 24 ; 1664(xvi) 4 December 1961 ; 1378(xiv) 20 November 1959

November 1961 ; 1577(xv) 20 December 1960 ; 1578(xv) 20 December 1960 ; 1576(xv) 20

; December 1960

گفتار دوم - نظر دیوان بین المللی دادگستری در مورد سلاح هسته ای

درباره کاربرد و دسترسی به سلاح‌های هسته‌ای تا کنون دو بار از دیوان بین‌المللی دادگستری درخواست نظر مشورتی شده است. ابتدا در سال ۱۹۹۳ سازمان بهداشت جهانی به موجب قطعنامه شماره WHA46.40 از دیوان درخواست نمود به این سوال پاسخ دهد که با توجه به آثار ناشی از کاربرد سلاح هسته‌ای بر سلامتی و محیط زیست، آیا استفاده از سلاح هسته‌ای در جنگ یا در هر نوع مخاصمه مسلحانه، نقض تعهدات ناشی از حقوق بین‌الملل و اساسنامه سازمان بهداشت جهانی خواهد بود یا نه؟ دیوان پس از سه سال در تاریخ ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ با هفت رای موافق در مقابل ۳ رای مخالف، طرح سوال از طرف سازمان بهداشت جهانی را در قلمرو صلاحیت این سازمان ندانست و اعلام کرد که قادر به اعلام نظر مشورتی نیست.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد نیز در سال ۱۹۹۴ از دیوان درخواست نظر مشورتی کرد. مجمع عمومی به موجب قطعنامه شماره K ۴۹/۷۵ مورخ ۱۵ دسامبر ۱۹۹۴ با تکیه بر قواعد عام حقوق بین‌الملل و قطعنامه‌های این مجمع ناظر بر ممنوعیت تولید و استفاده از سلاح هسته‌ای از دیوان درخواست نمود نظر مشورتی خود را در مورد سؤال زیر اعلام نماید. متن سؤال چنین است: «آیا به موجب حقوق بین‌الملل، تهدید یا کاربرد سلاح‌های هسته‌ای در کلیه شرایط مجاز است؟»^{۲۲}

دیوان پس از احراز صلاحیت برای پاسخ گویی به درخواست مجمع عمومی، نظر خود را در تاریخ ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ در بند ۲/۱۰۵ به شرح زیر اعلام نمود:

الف. (به اتفاق آراء) در حقوق بین‌الملل عرفی و قراردادی هیچگونه مجوز خاص برای تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای وجود ندارد.

ب. (با ۱۱ رای موافق در برابر ۳ رای مخالف) در حقوق بین‌الملل عرفی و قراردادی فی نفسه (as such) هیچگونه ممنوعیت جامع و جهانی برای تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای وجود ندارد.

پ. (به اتفاق آراء) تهدید یا استفاده از زور با سلاح‌های هسته‌ای که بر خلاف پاراگراف ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد و فاقد تمام شرایط ماده ۵۱ باشد، غیر قانونی است.

ت. (به اتفاق آراء) تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای باید منطبق با مقررات حقوق بین‌الملل لازم‌الاجرا در مخاصمه مسلحانه، بویژه اصول و قواعد حقوق بین‌الملل بشر دوستانه و همینطور مطابق با تعهدات پیش بینی شده در معاهدات و سایر تعهداتی که صریحاً مربوط به سلاح‌های هسته‌ای است، باشد.

ث. (با هفت رای موافق از جمله رای ترجیحی رئیس دیوان و هفت رای مخالف) با توجه به شرایطی که در بالا ذکر شد، این نتیجه به دست می‌آید که تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای عموماً (generally) مخالف قواعد حقوق بین‌الملل لازم‌الاجرا در مخاصمه مسلحانه و بویژه مغایر

²² . Is the threat or use of nuclear weapons in any circumstance permitted under international law?

اصول و قواعد حقوق بشر دوستانه است. با این حال در وضعیت فعلی حقوق بین‌الملل و عوامل موجود در آن، دیوان نمی‌تواند بطور قطعی نتیجه بگیرد که در مقام دفاع مشروع در شرایطی که کشوری شدیداً در معرض نابودی باشد تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای مشروع است یا نامشروع.

ح. (به اتفاق آراء) تعهد برای پیگیری با حسن نیت و نتیجه بخش مذاکرات که تحت نظارت جدی و مؤثر بین‌المللی منجر به خلع سلاح هسته‌ای در تمام ابعاد آن شود، وجود دارد.

دیوان با این نظر خواسته است ضمن بیان خلاء قانونی (non liquet) در شرایط خاص دفاعی، فقط قواعد موجود را بیان کند. از این رو با ملاحظه قواعد حقوق بشر دوستانه و قواعد عام حقوق بین‌الملل صراحتاً اعلام می‌کند که تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای داخل در ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های پذیرفته شده در منشور ملل متحد و برخی معاهدات دو یا چند جانبه و حقوق عرفی و اصول حاکم بر مخاصمات مسلحانه و معیارهای حقوق بشردوستانه قرار دارد.^{۲۳}

تعداد چهار نفر از چهارده قاضی دیوان در زمان صدور نظر مشورتی، از اتباع کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای هستند. قاضی اسکوبل (Schwebel) معاون رئیس دیوان تبعه ایالات متحده آمریکا، قاضی گیلام (Guillaume) تبعه فرانسه، قاضی هیگینز (Higgins) تبعه انگلیس و قاضی ورشچتین (Vereshchetin) تبعه روسیه هستند.

نسبت به بند B/2/105 راجع به عدم وجود قاعده‌ی منع کننده برای تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای، فقط سه نفر از قضات کشورهای جهان سوم مخالفت کردند. قاضی عبدل جی کوروما (Abdul G. Koroma) تبعه سیرالئون و قاضی کریستوفر جرجوری ویرامانتری (Christopher Gregory Weeramantry) تبعه سریلانکا و قاضی محمد شهاب‌الدین (Mohamed Shahabuddeen) تبعه کشور گویان، هر یک با استدلال‌های مختلف و با تکیه بر قواعد عام حقوق بین‌الملل معتقد بودند که استفاده از سلاح هسته‌ای در هر شرایطی ممنوع است و به این جهت نسبت به بند B/2/105 مخالفت نمودند. ولی با توجه به عبارت as such که در این بند بکار رفته و بیانگر آن است که قاعده‌ای وجود ندارد که مستقیماً و فی‌نفسه استفاده از سلاح هسته‌ای را منع کند، می‌توان گفت که دیوان برداشت صحیحی داشته است. اما نسبت به بند E/2/105 علاوه بر

^{۲۳} دیوان پس از بررسی قطعنامه‌های مجمع عمومی و معاهدات دو یا چند جانبه و سایر اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق مخاصمات مسلحانه و اصول حقوق بشر دوستانه اینگونه نتیجه گرفته که اولاً، مجوز خاص برای تهدید یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای وجود ندارد؛ ثانیاً، تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای بر خلاف قواعد عام حقوق بین‌الملل و اصول حقوق بشردوستانه مجاز نیست؛ ثالثاً، ویژگی خاص سلاح هسته‌ای به گونه‌ای است که تهدید یا استفاده از آن عموماً منجر به نقض قواعد عام حقوق بین‌المللی می‌شود، اما به نظر دیوان، از این ملازمه نوعی نمی‌توان ممنوعیت یا مشروعیت تهدید یا استفاده از این سلاح را در شرایطی که موجودیت یک کشور در معرض خطر قرار دارد، استنباط کرد. هر چند یک تعهد کلی برای دولت‌ها وجود دارد که با پیگیری مذاکرات به خلع سلاح اتمی دست یابند. بر خلاف تصور عده‌ای که از نظر دیوان اینگونه برداشت کرده‌اند که دیوان قواعد عام حقوق بین‌الملل را نادیده گرفته و به نحوی استفاده از سلاح هسته‌ای را در خلاء قانونی مجاز دانسته است برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به :

قضات مذکور، چهار قاضی دیگر که سه نفر از آنها از اتباع کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای هستند، مخالفت کردند.

قاضی شیگرو اودا (Shigeru Oda) تبعه ژاپن، تنها قاضی که اساساً مخالف پاسخگویی و دادن نظر مشورتی به سؤال مجمع عمومی بود؛ نسبت به بند E/2/105 به این جهت رای منفی داد که به نظر او ابهام موجود در این بند موجب بی اعتباری دیوان می‌شد. اما تمام شش قاضی دیگر، بیشتر به جنبه سکوت قانون (non liquet) رأی منفی دادند. با این تفاوت که سه نفر از قضات کشورهای جهان سوم (همانهایی که به بند B/2/105 رای منفی داده بودند) معتقد بودند قانون در این مورد ساکت نیست، بلکه طبق قواعد عام حقوق بین‌الملل تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای در هر شرایطی ممنوع است. در مقابل، قضات تبعه کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای (به استثنای قاضی روسی) به این دلیل سکوت قانون را نپذیرفتند که به نظر اینها، استفاده از سلاح هسته‌ای طبق حقوق بین‌الملل در برخی شرایط مجاز است.

مخالفت قاضی اسکوبل آمریکایی به این دلیل نبود که دیوان صراحتاً می‌بایست تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای را ممنوع می‌کرد. بلکه مخالفت او بدان جهت است که به نظر ایشان اگر چه نمی‌توان بین قواعد حقوق بشر دوستانه و اقتضائات استفاده از سلاح هسته‌ای آشتی برقرار کرد، ولی این نتیجه هم به دست نمی‌آید که استفاده از سلاح هسته‌ای ملازمه با نقص اصول و قواعد عام حقوق بین‌الملل و قواعد بشر دوستانه داشته باشد. در حالی که قاضی کروما با کلمه generally که در قسمت اول بند E/2/105 ذکر شده به دلیل اینکه بیانگر ممنوعیت تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای در هر شرایطی نیست، مخالف است؛ ولی قاضی اسکوبل معتقد است از آن جهت که این عبارت در هر شرایطی تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای را ممنوع نمی‌کند، درست بکار رفته است. این قاضی آمریکایی همچنین معتقد است که قطعنامه‌های مجمع عمومی جنبه الزامی ندارد و بیانگر عرف هم نمی‌باشد. بلکه عرف حاکی از مشروعیت کاربرد سلاح هسته‌ای در شرایط خاص می‌باشد. بنابراین مخالفت ایشان به این خاطر است که دیوان مشروعیت استفاده از سلاح هسته‌ای را در شرایط خاص مسکوت گذاشته است.

قاضی گیلان فرانسوی در مخالفت با بند E/2/105 می‌گوید سلاح هسته‌ای مثل هر سلاح دیگری در دفاع مشروع قابل استفاده است. به نظر ایشان در مقایسه بین اقتضائات نظامی گری و قواعد حقوق بشر دوستانه، البته حقوق بشر دوستانه اولویت دارد و سلاح هسته‌ای نباید موجب درد و رنج زائد و غیر ضروری شود. ولی در شرایط بسیار حاد و ضروری که موجودیت کشوری به استفاده از سلاح هسته‌ای بستگی دارد، می‌توان از سلاح هسته‌ای استفاده کرد. وی معتقد است که در چنین اوضاع و احوالی قانون راهنمای دولت‌ها نیست و در پناه سکوت قانون این دولت‌ها هستند که می‌توانند به استناد حاکمیتشان تصمیم بگیرند چه اقدامی مناسبتر است. خانم قاضی هیگینز انگلیسی نیز همانند قاضی آمریکایی و قاضی فرانسوی به جهت اینکه معتقد است استفاده از سلاح

هسته‌ای در شرایط خاص منع نشده، بلکه طبق حقوق بین‌الملل استفاده از آن مجاز است، به این بند از نظر دیوان رأی منفی داده است.^{۲۴}

با توجه به اینکه دیوان وظیفه تقنینی ندارد و بر خلاف دعاوی ترافیعی که بالاخره باید به اتکاء اصول و قواعد حقوقی حتی در صورت سکوت قانون حکم قضیه را صادر نماید، در دادن نظر مشورتی باید فقط به بیان وضع موجود پردازد؛ در مجموع می‌توان گفت دیوان به درستی به این نتیجه رسید که، تهدید یا بکارگیری سلاح هسته‌ای به موجب قواعد عام حقوق بین‌الملل ممنوع است، ولی قاعده خاصی که صراحتاً از آن چنین ممنوعیتی احراز شود وجود ندارد.

بخش دوم - طرح دعوی جزایر مارشال علیه امریکا، انگلستان، هند، پاکستان

جزایر مارشال که کشوری ذره بینی در اقیانوس آرام است، علیه برخی دولتها به ویژه امریکا به دلیل داشتن سلاح هسته ای و عدم تلاش واقعی برای نابودی زرادخانه های خود یعنی تخلف از تعهدات ان پی تی، شکایت کرده است. امریکا برای انجام آزمایش های هسته ای اولیه خود به ویژه در دهه ۱۹۵۰ که عمدتاً آزمایش های زیرزمینی بوده است، از کشورهایی استفاده می کرد که در دور دست ترین نقاط واقع در شمال اقیانوس آرام قرار داشتند. نزدیکی و مجاورت این کشورها به اقیانوس ها، امکان انتقال آثار آزمایش های هسته ای نظامی به سطحی گسترده از مردم را تقلیل می داد. ضمن اینکه فاصله زیاد آنها با دیگر نقاط جهان، امکان پرده برداشتن از این آزمایش ها را نیز کمتر می کرد. در این رابطه، جزایر مارشال که مجموعه ای از جزایر کوچک است، به عنوان گزینه ای مورد عمل برنامه آزمایش های هسته ای امریکا در دهه مذکور بوده است. این کشور پس از جنگ دوم جهانی، تعدادی از جزایر خود را برای انجام آزمایش های هسته ای در اختیار امریکا قرار داد. در منطقه مورد نظر که " Bikini Atoll " نام داشت، در اول ژوئیه ۱۹۴۶ میلادی اولین آزمایش هسته ای امریکا با ماهیت سلاح هیدروژنی انجام گرفت.

وابستگی شدید سیاسی و مالی این کشور جزیره ای و بسیار کوچک که تحت عنوان کشورهای ذره بینی تلقی می شوند، این امکان را برای امریکا فراهم کرده بود تا بتواند این آزمایش ها را مخفیانه به عمل آورد. منطقه مذکور به مدت ۱۲ سال در اختیار ارتش امریکا قرار داشت و پنتاگون در آنجا حدود ۱۱ هزار نیرو را برای انجام آزمایش های هسته ای مورد استفاده قرار داد. اما چند دهه از برچیده شدن محل های آزمایش سلاح های هسته ای امریکا در این کشور (۱۹۵۷) گذشته است و جزایر مارشال در ۲۴ آوریل ۲۰۱۴ با تغییر رویه ای بی نظیر، نقش شاکی بین المللی را علیه دارندگان سلاح هسته ای بر عهده گرفته است.

با این حال، این شکایت علیه امریکا از طریق رجوع به دادگاه های این کشور صورت گرفته است و به دلایل مختلف، هنوز جنبه ضدامریکائی شکایت در دیوان لاهه رو نشده است و در فاز اول

^{۲۴} . برای مطالعه نظرات قضات موافق و مخالف نسبت به نظر مشورتی دیوان، به سایت اصلی دیوان به نشانی اینترنتی <http://www.icj-cij.org> مراجعه نمایید.

دادخواست بین المللی، شکایت علیه انگلیس، هند و پاکستان طرح شده است. این در حالی است که مقامات جزایر مارشال اعلام کرده اند که این شکایت را علیه امریکا و دیگر دارندگان سلاح هسته ای از جمله رژیم صهیونیستی نیز طرح خواهند کرد.

از همین رو، در گزارش های دولتی جزایر مارشال، به صورت ویژه سابقه آزمایش های هسته ای امریکا در این کشور شرح داده شده است. بر اساس اعلام رسمی این کشور، امریکا در اول مارس ۱۹۵۴، بزرگ ترین انفجار مربوط به آزمایش بمب هیدروژنی ۱۰ مگاتنی خود را ۱۰۰۰ برابر قوی تر از انفجار هیروشیما بوده است، در منطقه فوق الذکر انجام داده است.

گفتار اول - فرایند دادخواهی دوگانه ملی و بین المللی

جزایر مارشال، دو فرایند قضائی مجزا را در خصوص تعقیب خواسته های خود در پیش گرفته است: دادخواهی ملی و دادخواهی بین المللی.

الف - دادخواهی ملی

جزایر مارشال با تاکید بر نقش امریکا در نقض تعهدات بین المللی مربوط به خلع سلاح هسته ای، شکایتی را علیه دولت امریکا در دادگاه منطقه فدرال در سانفرانسیسکو تقدیم کرده است. در این شکایت، علاوه بر مبانی حقوقی بین المللی تخلفات امریکا در توسعه سلاح هسته ای و عدم التزام به خلع سلاح، سابقه آزمایش های هسته ای این کشور در جزایر مارشال نیز به عنوان محور و مبنائی از شکایت در این دادگاه داخلی امریکا مورد استناد قرار گرفته است. بعید به نظر می رسد که دادگاه منطقه ای سانفرانسیسکو، به شکایت مذکور پاسخ مثبت داده و به نفع شاکی و علیه دولت امریکا رای صادر نماید. اما این کشور هم با رجوع به دادگاه های داخلی امریکا، در انتظار کسب رای علیه امریکا نبوده است. بلکه عمدتاً در تلاش است تا آسیب پذیری عملکرد امریکا در رابطه با سلاح های هسته ای را که طی دو دهه به مرگ هزاران تبعه جزایر مارشال و نابودی محیط زیست آن کشور منجر شده است، به خبر اول در عصر حاضر تبدیل نماید.

ب - دادخواهی بین المللی

دیوان بین المللی دادگستری، بالاترین مرجع قضائی بین المللی است. این اعتبار هم به دلیل سابقه این دادگاه به عنوان دادگاهی جهانی است و هم به جایگاهی مربوط می شود که این دیوان به عنوان یکی از ارکان ششگانه اصلی سازمان ملل متحد دارد. در واقع، دیوان لاهه به عنوان رکن اصلی قضائی سازمان ملل متحد، در کنار شورای امنیت، مجمع عمومی و دیگر ارکان، تحقق اهداف منشور ملل متحد را تعقیب می کند. به دلیل همین اعتبار جهانی است که طرح شکایت در آن حتی اگر به نتیجه مناسب هم نرسد، دارای جنبه های روانی و سیاسی بین المللی بوده، توجه افکار عمومی جهانی را جلب می نماید.

جزایر مارشال به همین دلیل است که ۳ شکایت مجزا را علیه انگلیس، هند و پاکستان نزد دیوان بین المللی دادگستری ثبت کرده است. گفتنی است که محدود خبرگزاری های جهانی که این خبر را منتشر کرده اند از جمله ایسنا، این دیوان را که مرجعی حقوقی است با دیوان بین المللی کیفری (که آن

هم در شهر لاهه مستقر بوده اما به جنایات بین المللی رسیدگی می کند، اشتباه گرفته است. در هر حال، این دادخواست بر اساس بند ۲ ماده ۳۶ اساسنامه دیوان طرح شده است که مقرر می دارد: «دولت‌های امضا کننده این اساسنامه می‌توانند در هر موقع اعلام دارند که قضاوت اجباری دیوان بین المللی دادگستری را نسبت به تمام اختلافاتی که جنبه قضایی داشته و مربوط به موضوعات ذیل باشد در مقابل هر دولت دیگری که این تعهد را متقبل گردد به خودی خود و بدون قرارداد خاصی قبول می‌نمایند:

الف) تفسیر یک عهدنامه

ب) هر مسأله که موضوع حقوق بین‌المللی باشد.

ج) حقیقت هر امری که در صورت ثبوت، نقض یک تعهد بین المللی محسوب می‌گردد.

د) نوع و میزان غرامتی که باید برای نقض یک تعهد بین المللی داده شود.

در واقع، تقدم ثبت دادخواست علیه سه دولت مذکور (که فاز اول نظر می رسد و علیه ۶ دارنده دیگر نیز ادامه خواهد یافت)، عمدتاً به وجود مبانی صلاحیتی دیوان برای تسریع در رسیدگی مربوط می شود. زیرا هم جزایر مارشال و هم سه دولت خوانده، با صدور اعلامیه های پذیرش اختیاری صلاحیت اجباری دیوان در دهه های گذشته آن هم به صورت نامحدود، امکان پذیرش مقدماتی صلاحیت را بر مبنای قرینه ظاهری یا *prima facie* فراهم کرده اند.

گفتار دوم - مستندات و استدلال‌های حقوقی جزایر مارشال

البته شکایت جزایر مارشال در دیوان بین المللی دادگستری، مستند به تعهد بین المللی برای «خلع سلاح هسته ای» است؛ تعهدی که در ماده ۶ ان.پی.تی. مقرر و تصریح شده و دیوان لاهه قبلاً در سال ۱۹۹۶ اعلام کرده بود که این تعهد، از نوع «تعهد به نتیجه» است. بدین معنا که قدرتهای هسته ای عضو ان پی تی باید در کنار تعهدات مندرج در ماده یک آن معاهده، تعهدات ناشی از ماده ۶ را نیز اجرا نموده و مذاکرات برای تدوین معاهده ای جهانشمول دائر بر خلع سلاح عمومی و کامل هسته ای تحت نظارت دقیق بین المللی را به عمل آورند .

برداشت دیوان در رای مشورتی سال ۱۹۹۶، هرچند مشورتی است اما از «اعلام حقوق بین الملل موجود» حکایت داشته و نوعی اثر الزامی غیرمستقیم را با خود همراه دارد. ضمن اینکه دیوان این تعهد را در قالب ان پی تی یعنی به عنوان تعهدی «قراردادی» تبیین کرده است. با این حال، به نظر می رسد که دیدگاه شاکی پرونده جدید علیه دارندگان سلاح هسته ای، ماهیت فراقردادی یا عرفی تعهد به خلع سلاح هسته ای است. از همین روست که این تعهد را حتی در رابطه با هند و پاکستان که هیچ گاه عضو ان پی تی نبوده اند نیز مورد استناد و مطالبه قرار داده است. سازمان های مردم نهاد بین المللی از جمله بنیاد صلح عصر هسته ای که در امریکا مستقر می باشد نیز ماهیت عرفی تعهد خلع سلاح هسته ای را تأیید کرده است.

جمهوری جزایر مارشال، در خصوص مستندات و استدلال های خود، موارد زیر را مطرح کرده است:

۱- اینکه دارندگان سلاح هسته ای (که نام آنها تصریح شده است) از انجام تعهدات مربوط به برگزاری مذاکرات خلع سلاح هسته‌ای و انعقاد معاهده مربوط، خودداری کرده اند؛ در مورد هند و پاکستان، شاکی معتقد است که ماده ۶ آن پی تی متضمن یک تعهد عام الشمول حقوق بین الملل می باشد.

۲- اینکه حقوق بین المللی عرفی را نقض کرده اند

۳- و اینکه از رعایت حسن نیت در ایفای تعهدات بین المللی خودداری نموده اند. در نتیجه این کشور معتقد است که عملکرد دارندگان سلاح هسته ای در نگهداری و توسعه برنامه تسلیحات هسته ای، «نقض آشکار حقوق بین الملل» است. بنابراین، این دارندگان سلاح هسته ای، از تعهدات حقوقی بین المللی زیر تخلف کرده اند:

۱- ماده ۶ آن پی تی (به عنوان هم معاهده و تعهدی عام الشمول)

۲- حقوق بین الملل عرفی

۳- حسن نیت در اجرای تعهدات بین المللی.

گفتار سوم - مواضع و واکنش های طرفهای شکایت

هرچند فعلاً ۳ دادخواست در دیوان لاهه ثبت شده است، اما هنوز امریکا و هیچ یک از طرفهای این شکایت که در مواضع دولت جزایر مارشال همه ۹ دارنده سلاح هسته ای خطاب رویکرد این کشور قرار گرفته اند، به آن واکنشی نشان نداده اند. یکی از علل سکوت در این زمینه، جلوگیری از دامن زدن به محتوای شکایت مذکور در رسانه های گروهی است که خود می تواند دادگاهی بین المللی را در سطح افکار عمومی و رسانه ای علیه این قدرتها ایجاد نماید .

در این میان، پائول هیرسچون، سخنگوی وزارت خارجه رژیم صهیونیستی گفته است که از این دادخواست بی خبر بوده و «بدلیل اینکه تل آویو عضو معاهده منع سلاح های هسته ای نیست، این شکایت به ما مربوط نمی شود.»

در میان ۹ بازیگر مجهز به سلاح هسته ای، دولت چین تنها کشوری است که بارها از تحقق خلع سلاح هسته ای دفاع کرده است. این کشور، به دلایل مختلف به ویژه آگاهی از عدم همراهی امریکا و روسیه با خلع سلاح هسته ای، تحقق خلع سلاح در این عرصه را در بیانیه ها و مواضع رسمی و حتی اسناد و پیش نویس های پیشنهادی به مجامع بین المللی چنان به صورت قاطع مطرح کرده است که گوئی این کشور، خود فاقد سلاح هسته ای می باشد. با این حال، دیگر دارندگان به شدت نسبت به نابودی سلاح ها و ذخایر هسته ای خود حساس بوده، عملاً مسیری را در پیش گرفته اند که توافق جهانی در خصوص آن طی ۴ دهه گذشته هرگز ممکن نشده است .

نتیجه گیری

علیرغم وجود قواعد عام و خاص حقوقی در زمینه های مختلف سلاح های هسته ای، وضعیت حقوقی این سلاح هنوز شفاف و بی چون و چرا نیست. حقوق بین الملل سلاح هسته ای در سه

عرصه‌ی منع تولید و تکثیر، منع استفاده از این سلاح و حذف کامل آن، کارکردهای کمی و کیفی متفاوتی داشته است. در زمینه منع تولید و اشاعه سلاح‌های هسته‌ای، موضوع از طریق انعقاد معاهدات دو یا چند جانبه و اتخاذ روشهای منع تولید و اشاعه افقی و عاری ساختن برخی مناطق از سلاح‌های هسته‌ای و منع انجام آزمایشهای هسته‌ای دنبال شده است. اگر چه برخی معاهدات مثل CTBT هنوز لازم‌الاجرا نشده و برخی کشورها مثل اسرائیل و هند و پاکستان هنوز به معاهده مذکور و معاهده ان. پی. تی. نپیوسته‌اند، ولی در شرایط پیچیده و ناهمگون جامعه بین‌المللی کنونی باید گفت گامهای خوبی در این مسیر برداشته شده است.

در مورد ممنوعیت تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای باید گفت که این موضوع تا کنون مشمول هیچگونه قاعده خاص حقوق بین‌الملل قرار نگرفته و مهمترین اسنادی که صراحتاً به این عرصه پرداخته‌اند، مثل قطعنامه‌ها و تضمینات کشورهای هسته‌ای از قدرت الزامی برخوردار نیستند. ممنوعیت تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای بیشتر از قواعد غیر مستقیم و عام حقوق بین‌الملل، بویژه قواعد ناظر بر درگیریهای مسلحانه و حقوق بشردوستانه استنباط می‌شود. تلاشهای بین‌المللی برای قراردادی شدن ممنوعی تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای هنوز به جایی نرسیده است. بنابراین با توجه به عدم صراحت قانونی، تا زمانی که سلاح هسته‌ای از چنان ویژگی تخریبی و زیانبار برخوردار است، استفاده از این سلاح حتی در مقام دفاع مشروع، در پرتو قواعد عام حقوق بین‌الملل نمی‌تواند مشروع و قانونی تلقی شود. اما در صورت تولید نسل جدیدی از سلاح هسته‌ای که ویژگی آن با الزامات قواعد عام حقوق بشردوستانه و مقررات کلی حاکم بر مخاصمات مسلحانه در تضاد نباشد، در وضعیت فعلی (خلاء قانونی) نمی‌توان چنین سلاحی را در زمره سلاح‌های ممنوعه دانست.

مقوله حذف سلاح‌های هسته‌ای موجود، به دلیل اینکه بازیگران اصلی این عرصه کشورهای هسته‌ای می‌باشند کمترین توفیق را داشته و علیرغم صراحت منشور ملل متحد برای خلع سلاح و تشکیل کمیته‌های خاص این موضوع، در عمل از حد توصیه‌های اخلاقی و تمجیدهای سیاسی فراتر نرفته است.

با توجه به تعداد قطعنامه‌هایی که در سالهای اخیر از سوی مجمع عمومی صادر شده است، چنین به نظر می‌رسد که بعد صدور نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری، جنب و جوش تازه‌ای در میان کشورها و مجمع عمومی سازمان ملل متحد ایجاد شده تا هر چه زودتر حقوق بین‌الملل تسلیحات هسته‌ای در عرصه‌های مختلف در قالب معاهدات بین‌المللی تنظیم شود.

موفقیت کم حقوق بین‌الملل تسلیحات هسته‌ای و موانع موجود بر سر راه آن و محدودیت‌های ناظر بر رسیدگی دیوان به دعاوی بین‌المللی بسیار زیاد بوده و دیوان کمتر قادر به اعلام صلاحیت و پذیرش قابلیت استماع دعاوی است اما صرف تبدیل کردن خواسته یک دولت به دادخواستی بین‌المللی و کشاندن آن به دیوان بین‌المللی دادگستری، از جهات متعدد سیاسی و تبلیغی واجد اهمیت است. این اقدام، حتی اگر توسط دیوان نیز پذیرفته نشود، افکار عمومی جهانی را نسبت به محتوای اعتراض رسمی دولت شاکی به رفتاری که آن را تخلف از موازن بین‌المللی می‌شمارد،

جلب خواهد کرد. این امر، به افکار عمومی امکان خواهد داد تا فارغ از قضاوت دیوان، نسبت به عملکرد دولتهای خوانده و طرف شکایت، به بررسی و قضاوت پرداخته، حتی طرفهای شکایت را محکوم نمایند.

جزایر مارشال به عنوان کشوری ذره بینی، گامی بزرگ را در راستای صلح و امنیت بین المللی برداشته است. این اقدام، آغازی برای گشایش مسیری جدید به پهنای جامعه بین المللی است که همه دولتهای غیرهسته ای می توانند به آن گام نهاده و همین تقاضا را از دیوان بین المللی دادگستری (و دیگر مراجع بین المللی حتی مراجع شبه قضائی و سیاسی) بنمایند. با فعال شدن این مسیر و به رغم موانع و محدودیت های صلاحیتی، امکان اعمال فشار بر دارندگان سلاح هسته ای برای حرکت به سمت نابودی تضمین شده ذخایر خود تحت نظارت بین المللی مستقل و موثر، به بالاترین سطح ممکن خواهد رسید.

منابع و مراجع

روسو شارل، حقوق مخاصمات مسلحانه، ترجمه دکتر سید علی هنجنی، چاپ اول ۱۳۶۹، جلد اول.

ساعد نادر حقوق بین‌الملل و نظام عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، چاپ اول ۱۳۸۴.

دبیری مهر امیر، تئوریهای روابط بین‌الملل به نقل از سایت باشگاه اندیشه به نشانی <http://bashgah.net/modules.php?name=News&file=article&sid=4615>

The Bush Presidency: Reconsidering the CTBT, j. int law, 2006. Jack mandelson ,

اعلامیه ۱۸۶۸ سن پترزبرگ راجع به استفاده از گلوله‌های انفجاری کمتر از ۴۰۰ گرم در زمان جنگ.

Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight. Saint Petersburg, 29 november/11 december 1868;

International declaration اعلامیه ۱۸۷۴ بروکسل راجع به قوانین و عرفهای جنگ، concerning the laws and customs of war. Russles, 27 August 1874.

Convention with کنوانسیون دوم ۱۸۹۹ لاهه راجع به قوانین و عرفهای جنگ زمینی، respect to the laws and customs of war on land (HAGUE, II) (29 July 1899);

کنوانسیون چهارم ۱۹۰۷ لاهه در مورد راجعه به قوانین و عرفهای جنگ زمینی، Laws and customs of war on land (HAGUE, IV); October 18, 1907.

پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون های ۱۹۴۹؛ Protocol additional to the Geneva conventions of 12 august 1949, and relating to the protection of victims of international armed conflicts (protocol 1) Adopted on 8 june 1977.

منشور ملل متحد؛ The charter of the united nations;

معاهده منع گسترش سلاح های هسته ای (موسوم به پیمان ان . پی. تی. NPT). Treaty on the non proliferation of nuclear weapons, 1968;

معاهده منع جزئی آزمایش های هسته ای ۵ اوت ۱۹۶۳، Partial Test Ban Treaty (PTBT). Formal Title: "Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and under Water;

معاهده منع جامع آزمایش های هسته ای ۲۴ سپتامبر ۱۹۹۶. Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT), New York on, 24 september 1996;

قطعه نامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد به شماره های: 1378 (xiv) 20 november 1959; 1664 (xvi) 4 december 1961; 1652 (vvi) 24 november 1961; 1653 (xvi) 24 november 1961; 1577 (xv) 20 december 1960; 1578 (xv) 20 december 1960; 1576 (xv) 20 december 1960; 1380 20 november 1959; A/RES/62/59, 5 Dec. 2007; A/RES/62/56, 5 Dec. 2007; A/RES/62/51, 5 Dec. 2007; A/RES/62/42, 5 Dec. 2007; A/RES/62/39, 5 Dec. 2007; A/RES/60/46, 8 Dec. 2005; A/RES/60/48, 8 Dec. 2005; A/RES/60/49, 8 Dec. 2005; A/RES/60/50, 8 Dec. 2005; A/RES/60/52, 8 Dec. 2005; A/RES/60/70, 8 Dec. 2005;

A/RES/60/76, 8 Dec. 2005; A/RES/60/88, 8 Dec. 2005; A/RES/60/95, 8 Dec. 2005;

بیانیه های مشترک کشورهای روسیه، انگلیس، ایالات متحده آمریکا، فرانسه و چین به سازمان ملل متحد که به ترتیب به شماره های S/1995/265, S/1995/264, S/1995/263, در سازمان ملل متحد به ثبت رسیده است.